

Ahlaki Cesaret: Belirleyicileri, Önemi ve Sonuçlarına Dair Bir Derleme Çalışması

Muhammet Coşkun¹, Banu Cingöz-Ulu²

Coşkun, M. ve Cingöz-Ulu, B. (2022). Ahlaki cesaret: Belirleyicileri, önemi ve sonuçlarına dair bir derleme çalışması. *Nesne*, 10(26), 637-654. DOI: 10.7816/nesne-10-26-07

Anahtar kelimeler

Ahlaki cesaret,
olumlu sosyal
davranış, etik ihlal,
ahlak

Keywords

Moral courage,
prosocial behavior,
ethical violation,
morality

Öz

Olumlu bir sosyal davranış türü olan ahlaki cesaret, olası sosyal maliyet ve riskler barındıran ahlaki norm ihlalleri karşısında yüreklilik göstererek doğruyu savunmaktır. Toplumsal işleyişin yanı sıra bireysel esenlik için öneminin anlaşılması, birçok araştırmacıyı bu kavramı daha iyi anlamaya yöneltmiştir. Bu makalenin amacı, ahlaki cesaret ile ilgili Türkçe kaynak eksikliğini gidererek bu kavram hakkında farkındalık oluşturmak, önemine dikkat çekmek ve Türk örnekleminde yapılacak çalışmalar ve geliştirilecek uygulamalar için güncel bir bilgi içeriği ve yol haritası sunmaktır. Bu bağlamda, öncelikle ahlaki cesaretin önemi gerçek hayattan örneklerle ve görgül çalışmalarla açıklanmıştır. Ardından, olumlu sosyal davranış (prososyal davranış) ve türleri ile ilgili kavramsal karmaşa betimlenerek ahlaki cesaretin içerik ve amaç yönüyle farklılığı ortaya konmuştur. Daha sonra bu davranışın altında yatan psikolojik ve durumsal süreçler ilgili alanyazın çalışmaları derlenerek açıklanmıştır. Ayrıca, ahlaki cesaretin ölçülmesinde kullanılan yöntemler ve Türkiye’de yapılmış olan sınırlı sayıda çalışmaya da yer verilmiştir. Son olarak, konuyla ilgili sonuç değerlendirmesi yapılarak gelecekteki ahlaki cesaret çalışmaları için önerilerde bulunulmuştur. Sonuç olarak, ahlaki cesaret, benzer diğer olumlu sosyal davranışlardan, yardım eden kişiye yüksek sosyal maliyet barındırmasına rağmen gerektirdiği güçlü ahlaki duruş yönü ile ayrılmakta; bu açıdan toplumsal işleyiş için ayrı bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

Moral Courage: A Review on Its Determinants, Importance and Consequences

Abstract

As a specific type of prosocial behavior, moral courage means standing up against moral norm violations with potential risks and social cost to the helper. Understanding its importance led scholars to work on capturing and promoting moral courage. The current paper aims to raise an awareness, draw attention to its importance, address the gaps in literature, and provide an up-to-date source of moral courage for future studies and intervention programs in Turkish culture. To this end, first, importance of moral courage was explained by real life examples and empirical research findings. Then, conceptual confusion in prosocial behavior and its subtypes was addressed. Especially, unique nature of moral courage as a different prosocial behavior was operationally defined and explained by comparing with other types of prosocial behaviors. Following that, psychological processes and situational determinants of moral courage were explained by reviewing the related literature. Moreover, measurement of moral courage and scarce number of studies conducted in Turkey were mentioned. Finally, suggestions for future research and implementations in the field were listed. In conclusion, moral courage is crucially important for healthy functioning of individuals and society, and it appears to be a distinct prosocial behavior as it requires strong moral stance against situations high in social cost.

Makale Bilgisi

Geliş tarihi: 2 Haziran 2022

Düzeltilme tarihi: 20 Kasım 2022

Kabul tarihi: 1 Aralık 2022

DOI: 10.7816/nesne-10-26-07

¹ Araştırma Görevlisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, mcoskun(at)metu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6556-6783

² Dr. Öğr. Üyesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, cingoz(at)metu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6501-3975

17 Şubat 2021 akşamında Güney Kore'nin başkenti Seul'de genç bir kadın fiziksel ve cinsel tacize maruz kalmaktan son anda kurtuldu. Bir iş merkezinde geçen olayda yetişkin bir adam genç kadını tuvalete kadar takip etti ve tecavüz etmeye kalkıştı. O esnada olay yerine yakın bir restoranda çalışan 25 yaşındaki Rabia Şirin, mağdur kadının yardım çığlıklarını duyarak olay yerine koştu. Patronuyla birlikte saldırganı etkisiz hale getirip polise teslim eden Rabia tüm dünyada kahraman ilan edildi (TRTHABER, 2021). Diğer bir olay ise 2020 yılında ABD'nin Georgia eyaletinde yaşandı. Evsiz bir adam yürüyüş yaptığı esnada bir hayvan barınağında çıkan yangını fark etti. 53 yaşındaki Keith Walker, yoğun dumanın arasında girdiği barınaktaki 6 köpeği ve 10 kediye yanmaktan kurtararak ülkesinde kahraman ilan edildi (Hürriyet, 2020).

Bu iki örnekte de görülen kişiler bu son derece özgeci davranışları sonucunda kahraman ilan edilmiş ve iyilik yapabilmek için canları pahasına fedakarlıkta bulunmuşlardır. Aslında antikite filozoflarından günümüz düşünürlerine kadar merak edilen ve açıklanmak istenen temel sorulardan biridir bu (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2016): İnsanları iyilik yapmaya iten şey nedir? Dertli bir tanıdığı dinleyip yanında olmak, sınıf arkadaşının anlamadığı bir konu hakkında ona yardımcı olmak, ihtiyaç sahipleri için yardımda bulunmak, kan bağışı yapmak, sokak hayvanları için yol kenarlarına su ve yiyecek bırakmak gibi birçok yardım davranışı “olumlu sosyal davranış” (*prososyal davranış; prosocial behavior*) olarak adlandırılmaktadır. Toplum tarafından arzulanan bu davranışları daha da genişletmek elbette mümkündür. Ancak, Rabia Şirin ve Keith Walker'ın davranışlarını bahsi geçen bu olumlu sosyal davranış örneklerinden ayırt eden bir özellik vardır: *Sosyal maliyet*. Rabia Şirin, tacize uğrayan kadına yardım ederken kendisi de fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalabilir, yaralanabilir, hatta ölebilirdi. Benzer şekilde Keith Walker zor durumdaki canlıların hayatlarını kurtarıırken yanarak zarar görebilir ve hayatını kaybedebilirdi.

Yardım ederken mağdur duruma düşme riskinin yüksekliğine rağmen, bireylerin sahip oldukları temel ahlaki değerleri (adalet, doğruluk vb.) korumak adına geri çekilmeden müdahale edebilmesi, *ahlaki cesaret* olarak adlandırılmıştır (Bierhoff, 2002). Toplumdaki düzenin devam ettirilebilmesi için bu ahlak temelli kavramın hayati önemi vurgulansa da (Fehr ve Gächter, 2002), olumlu sosyal davranış inceleyen çalışmaların büyük çoğunluğu düşük maliyetli yardım davranışlarını ele almış ve maliyeti yüksek olan olumlu sosyal davranış türü ihmal edilmiştir (Niesta-Kayser ve ark., 2010). Batı kültüründe ahlaki cesaret konusuna yönelik çalışmalar yeni yeni hız kazanmaya başlasa da, diğer kültürlerde bu kavram üzerine çalışmalar oldukça azdır (Baumert ve ark., 2020). Türkiye bağlamında ise ahlaki cesaretle ilgili çalışmalar ilerideki bölümlerde açıklandığı gibi iki adet ölçek geliştirme ve uyarlama (Ayaz, 2020; Yalçındağ, 2009), bir adet ilişkisel (Alınak, 2021), bir adet nitel (Yılmaz-Öztürk, 2019) ve bir adet de deneysel çalışma (Saylık, 2021) ile kısıtlıdır. Bundan dolayı, bu makalede özellikle sosyal psikolojinin temel çalışma konularından olan olumlu sosyal davranışın alt türlerinden olan ahlaki cesaret ile ilgili yapılan çalışmalar derlenerek alan yazına Türkçe bir kaynak kazandırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, sırasıyla olumlu sosyal davranışın tanıtılmasına, ahlaki cesaret kavramının farkının ortaya konmasına, ahlaki cesareti belirleyen etmenlerin özetlenmesine, ahlaki cesaretin ölçümüne, ahlaki cesareti teşvik edici uygulamalara ve Türkiye örneğinde yapılan ilgili çalışmalara yer verilmiştir. Son olarak da, ahlaki cesaret ile ilgili hala tam olarak doldurulamamış kuramsal ve kavramsal boşluklara değinilerek, gelecek çalışmalar ve uygulamalar için önerilerde bulunulmuştur.

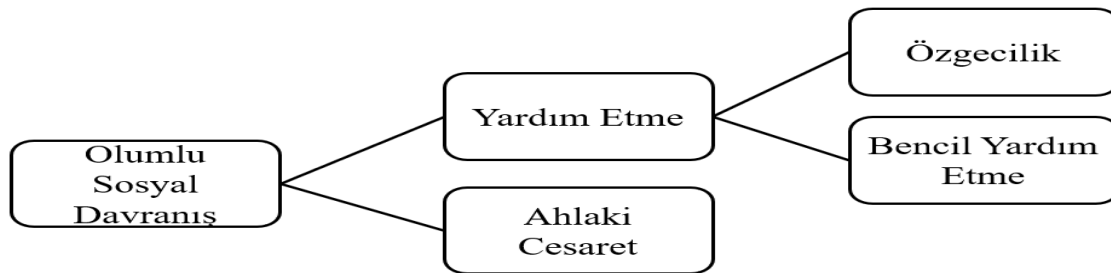
Olumlu Sosyal Davranış: Yardım Etme, Özgecilik ve Ahlaki Cesaret

Olumlu sosyal davranış, prososyal davranış olarak da nitelendirilir ve, başkalarına fayda sağlama, yardım etme, bağış yapma, ahlaki cesaret gösterme, paylaşma, iş birliği gibi geniş bir yelpazeyi içerir (Osswald ve ark., 2011). İnsan hayatında çoğunlukla 2 yaş itibarı ile görülmeye başlayan olumlu sosyal

davranışlar (Brownell, 2013) toplum içindeki olumlu sosyal ilişkilerin devam ettirilebilmesi ve kişilerin sosyal yaşama uyum sağlayabilmesi için büyük öneme sahiptir (Ding ve ark., 2018). Başkalarına fayda sağlama olarak tanımlanan bu davranışların (Eisenberg, 1982) getirdiği başarılı sosyal ilişkiler (Kuhnert ve ark., 2017), içselleştirme sorunlarını azaltması (Arslan ve Coşkun, 2020), saldırganlık ve suç teşkil eden zararlı davranışların önlenmesinde oynadığı önleyici rol (Redondo-Pacheco ve ark., 2016) gibi sağladığı faydalar olumlu sosyal davranışların önemini ortaya koymaktadır. Bireysel ve toplumsal gelişime katkıları ile birlikte olumsuz davranışların da önüne geçmesi, birçok araştırmacıyı bu kavramın yapısını araştırmaya ve olumlu sosyal davranışları teşvik edecek müdahale programları geliştirmeye itmiştir (örn., Carr ve ark., 2002; Gentile ve ark., 2009; Greitemeyer ve Osswald, 2010).

Her ne kadar genel tanımı başkalarına fayda sağlayan davranışlar olsa da olumlu sosyal davranışlar amaçlarına ve içeriğine göre farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Ancak, olumlu sosyal davranışlar yardım etme ve özgecilik (*altruism*) gibi kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılmakta, bu durum da kavram karmaşasına ve yanlış yönlendirmelere neden olmaktadır (Bierhoff, 2002). Genel olarak olumlu sosyal davranış bir şemsiye kavram olarak kabul edilir ve bu kavramın alt kategorileri olarak özgecilik ve yardım etme yer alır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2016). Diğer bir deyişle başkalarına fayda sağlayan tüm davranışlar genel anlamda olumlu sosyal davranış olarak isimlendirilirken, fayda sağlamanın altında yatan motivasyon ise bu davranışın hangi alt kategori ile adlandırılacağını belirlemektedir. Eğer olumlu sosyal davranış bir karşılık beklemeksizin gönüllü ve bilinçli bir şekilde, yalnızca karşı tarafın iyiliğini amaçlıyorsa bu davranış *özgecilik* olarak anılırken, ödül motivasyonu ile karşılık bekleyerek başkasına fayda sağlamak ise *bencil* ya da *egoist yardım etme* olarak adlandırılır (de Waal, 2008; Lay ve Hoppman, 2015).

Diğer bir olumlu sosyal davranış türü ise ahlaki cesarettir. Olumlu sosyal davranışlar üzerine yapılan ampirik çalışmaların büyük bir kısmı yardım etme ve özgecilik üzerine odaklanırken, ahlaki cesaret kavramının kullanımı ve üzerine yapılan araştırmalar ise henüz yeni yeni kendini göstermeye başlamıştır (Baumert ve ark., 2013; Osswald ve ark., 2011). Aşağıdaki alt başlıkta ayrıntılı bir şekilde açıklandığı üzere, aynı araştırma alanına girsede ve yakın zamana kadar ayrımı yapılmasa da ahlaki cesaret kuramsal olarak farklı bir olumlu sosyal davranış türüdür (Niesta-Kayser ve ark., 2010). Bundan dolayı olumlu sosyal davranışlar denkleminde ahlaki cesarete ayrı bir yer açmak uygun olacaktır (Şekil 1).

Şekil 1. Olumlu sosyal davranış ve türleri
Not: (Coşkun, 2021, s. 114).

Ahlak

Psikoloji yazınında ahlak kavramının ele alınışı çok eskilere dayanmaktadır ve gelişimsel bağlamda incelenerek başlamıştır. Ahlakın, psikoloji çalışmalarındaki temelini atıldığı ilk dönem olarak Piaget'nin (1932) ahlaki değerler gelişimini bilişsel süreçlerle açıkladığı Ahlaki Gelişim Kuramı kabul edilebilir. Bilişsel gelişimle paralel bir şekilde ahlaki muhakeme ve yargı becerisinin de paralel bir şekilde geliştiğini savunan bu bilişsel yaklaşım daha sonra Kohlberg (1969) tarafından daha kapsamlı bir teori haline getirilmiştir. Ahlaki yargıların (neyin doğru ve yanlış olduğu sonucu) temelini rasyonelliğe dayandıran bu bilişsel yaklaşımlar daha sonra duygusallığı arka plana attıkları için eleştirilmiştir (Haidt, 2001). Haidt'in sosyal-sezgici modeline göre sahip olduğumuz ahlaki tepkilerimizi bilişsel muhakeme ile değil sezgilerimizle otomatik olarak veririz. Diğer yandan kalıtsal olarak insanın neyin iyi veya kötü olduğunu bilerek dünyaya geldiğini savunan çalışmalar da mevcuttur (Hamlin ve ark., 2007; Hamlin, 2013). Diğer bir deyişle, ahlaki gelişimin evrimsel kökenlerine yer veren görüşler de gelişmiştir ve ahlaki açıklamada biyolojik temellerin göz ardı edilemeyeceği vurgulanmıştır (Yılmaz ve Bayrak, 2022). Bilişsel muhakeme görüşüne karşı ahlaki yargıların oluşmasında duyguların ve sezgilerin rolünü vurgulayan ve evrimsel süreçleri de içinde barındıran Ahlaki Temeller Kuramı (*Moral Foundations Theory*; Haidt, 2007) güncel bir ahlak psikolojisi kuramı olarak günümüzde yerini almıştır. Bu kurama göre insanoğlu biyolojik kökenlere dayalı, sonrasında çevre ile şekillenen ve sezgilerle işleyen beş ahlaki temele sahiptir (Haidt, 2013). Bunlar; bakım/zarar (zarar vermemek ve ihtiyaç sahiplerini koruyup gözetmek), adillik/hilekarlık (adil olmak, hile ve haksızlığa karşı olmak), sadakat/ihanet (bağlı olunan iç gruba gösterilen sadakat ve ihanet edenlerin karşısında olmak), otorite/yıkım (mevcut otoriteye ve düzene saygı göstermek), kutsallık/yozlaşma (fiziksel ve ruhsal olarak temiz olmak, gelenekleri ve doğallığı korumak) olarak beş temelden oluşmakta ve aralarında hiyerarşik bir düzen bulunmamaktadır (Süßenbach ve ark., 2019).

Olumlu sosyal davranışlar da ahlaki davranışlardır (Batson ve ark., 2002) ve olumlu sosyal davranışları belirlemede hem ahlaki muhakeme (Kumru ve ark., 2012) hem de ahlaki duyguların (erdem, empati, öfke vb.) (Teper ve ark., 2015) rolü vardır. Olumlu sosyal davranışların altında ahlaki temellerin bulunduğu birçok çalışma ile doğrulanmıştır (Pavey ve ark., 2012; Süßenbach ve ark., 2019; Thomson ve Siegel, 2013). Hatta, Haidt (2003) yabancı birinin başka bir yabancıya yardım etmesine şahit olan bir bireyin yaşadığı olumlu hisleri (erdem, merhamet, ilham gibi duygular) anlamadan insan ahlakının anlaşılamayacağını söylemiştir. Bu bağlamda, kaynağı ahlaki değerlere dayanan spesifik bir olumlu sosyal davranış türü olan ahlaki cesaret (Halmurger ve ark., 2016) aşağıdaki bölümlerde tanıtılmıştır.

Ahlaki Cesaret

Zimbardo (2007), sosyal psikoloji alanının klasik deneylerinden olan “Standford Hapishane Deneyi (The Standford Experiment)” ile sıradan insanların içinde bulundukları durumların etkisiyle nasıl aşırıya gidip diğer insanlara şiddet ve istismara varan zararlar verebileceğini göstermiştir. Ancak, aynı çalışmada içinde bulundukları durum başkalarına zarar vermeyi gerektirse de, bazı katılımcılar başkalarına zarar verici davranışlardan kaçınmışlardır. Zimbardo, bu araştırma bulgusu sonucunda, nasıl hayatın getirebileceği olağandışı durumlar (savaş, çatışma vb.) gündelik/sıradan insanları kötülük yapmaya itebiliyorsa, yine olağandışı durumların sıradan insanları başkalarına iyilik yapmaya, hatta kahramanca davranmaya itebileceği kanısına varmıştır (Zimbardo, 2016). Zimbardo'ya göre, sıradan kahramanlık tanımı sadece tarihin yazdığı lider figürler ile kısıtlı bir kavram değil, yeri geldiğinde her türlü haksızlık karşısında durup, ses çıkartıp başkaları yararına inanılmaz faydalar sağlayan sıradan insanları da kapsamaktadır (Zimbardo ve

ark., 2013). Zimardo'nun (2016) "Gündelik Kahramanlar (*Everyday Heroes*)" olarak bahsettiği bu durum, sosyal psikoloji alanyazında karşımıza ahlaki cesaret olarak çıkmaktadır. Olumlu bir sosyal davranış türü olan ahlaki cesaret, adıyla özdeşleşen ahlak ve cesaret kavramlarının birleşimini gerektiren durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu kavramsal doğrultuda amaç hem ahlaki değer ve standartları korumak, hem de ahlaki ihlaller (istismar, ayrımcılık, zorbalık, mobbing gibi etik dışı davranışlar) karşısında oluşabilecek engeller ve riskler karşısında cesaret göstermektir (Halmburger ve ark., 2016). İnsan haklarının ihlal edildiği, adaletsizliklerin yaşandığı, güçsüzlerin/azınlıkların mağduriyet yaşadığı durumlar (örn., zorbalık, mobbing, taciz, tehdit vb.) ahlaki cesaret gerektiren durumlar olarak gösterilebilir. Bu tür norm ihlallerindeki suçları engellemek ve yaşanabilecek mağduriyetlerin önüne geçmek için Rabia Şirin gibi insanların gösterdiği davranışlar Fehr ve Gächter'in (2002) de belirttiği gibi ahlaki cesaretin toplum işleyişi için vazgeçilmez bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, ahlaki cesaret, kökleri erdem, etik ve ahlaki değerlere dayanan ve olası olumsuz riskleri bile göze alarak ahlaki ihlaller karşısında müdahale etmektir (Sekerka ve ark., 2009; Skitka, 2011).

Ahlaki cesaretin doğası gereği ahlaki ilkelere güçlü bağlılık gerektirmesi, ahlaki ihlaller karşısında cesaret duygusu barındırması ve yardım edene getirdiği muhtemel riskler ile diğer olumlu sosyal davranışlardan ayrılmaktadır. Yardım etme ve özgecilik gibi olumlu sosyal davranışların doğasına baktığımızda ise bir haksızlık durumu ve bu duruma müdahalede olası sosyal ve fiziksel risklerin önemi fazla vurgulanmamaktadır. Örneğin, maddi bağış yapmak ya da birinin eşyalarını taşımasına yardım etmek durumlarında bir ahlaki norm ihlali ve bu ihlale müdahaleye bağlı bir mağduriyet yaşamak pek olası gözükmemektedir. Bu kavramsal ayırt edici noktalar ahlaki cesaretin diğer olumlu sosyal davranış türlerine göre daha nadir görülmesine neden olmaktadır (Skitka, 2011) çünkü bu davranışlar genellikle tehlikeli durumlarda daha güçlü/iktidar sahibi kişi ve/veya gruplara karşı sergilenmektedir (Greitemeyer ve ark., 2007; Lopez ve ark., 2003). Örneğin, okulda zorbalık eden bir arkadaş, iş yerinde kötü muamele (*mobbing*) yapan bir yönetici, eşini döven bir erkek, eli silahlı bir soyguncu, bir istismarcı, ya da yasadışı işler yapan nüfuzlu bir kişi örnek olarak gösterilebilir. Bu gibi durumlarda insan hakları ve adalet gibi ahlak temelli yargıları korumak için ses çıkarıp karşıt duruş sergilemek müdahale edene de şiddet, tehdit, ayrımcılık veya işini kaybetmek gibi sosyal maliyeti yüksek riskleri barındırmaktadır (Becker ve Eagly, 2004; Kaiser ve ark., 2009; Kinnunen ve ark., 2016). Endüstriyel alandan bir örnek olarak, Amerika'daki iş yerlerinde yapılan yanlışları (mobbing, cinsel taciz vb.) ihbar eden çalışanların (*wistleblowers*) %80'inin ya kovulduğu ya da maruz kaldıkları baskı yüzünden istifa ettikleri bildirilmiştir (Dyck ve ark., 2010). Yani ahlaki cesaret sergileyen birisinin müdahale edenden mağdur olan durumuna geçiş riski her zaman vardır.

Bahsedilen olası riskler toplum içinde bu olumlu sosyal davranışların sergilenmesini azaltsa da ahlaki ihlaller ile mücadelede ve toplumsal düzenin (ahlaki ve hukuki kurallar) korunmasında ahlaki cesaret bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Baumert ve ark., 2013; Bierhoff, 2002; Simola, 2018). Birçok çalışma ahlaki cesaretin zorbalık (Pouwels ve ark., 2019), cinsel istismar (Goodwin ve ark., 2020; Labhardt ve ark., 2017), ayrımcılık (Mallett ve Wagner, 2011), olumsuz ön yargılar (Thomas ve ark., 2020), sağlık alanındaki suistimal (Pajakoski ve ark., 2021) gibi norm ihlalleri ile mücadele etmedeki rolünü ortaya koymuştur. Topluma sağladığı yararları çalışmalarla ve gerçek hayattan örneklerle tespit edilen bu olumlu sosyal davranışlar, riskler barındırsa da toplum içinde takdir edilen ve istenilen davranışlar olmuşlardır. Bundan dolayı, aşağıda daha ayrıntılı açıklandığı gibi, farklı alanlardan birçok araştırmacı insanların bu davranışları neden ve ne zaman sergilediklerini, yani ahlaki cesaretin yordayıcılarını araştırmışlardır. Elde ettikleri bilgilerden yola çıkarak da ahlaki cesaretin gelişimini destekleyecek ve arttıracak öneriler sunmuş ve uygulamalar/müdahalelerde bulunmuşlardır (Brandstatter ve Jonas, 2012; Gibson, 2019; Jonas ve ark., 2007; Taraz ve ark., 2019).

Ahlaki Cesaretin Belirleyicileri

Bu bölümde, bazı insanların ahlaki norm ihlalleri karşısında seslerini yükseltirken, diğerlerinin neden pasif ve sessiz kalmayı seçtiği anlatılmıştır. Her ne kadar ahlaki cesareti belirleyen unsurlar yardım etme davranışının altında yatan motivasyonlar ile benzer olsa da (Niesta Kayser ve ark., 2010), ahlaki cesaretin tanımı gibi onu diğer olumlu sosyal davranışlardan ayıran belirleyicileri bulunmaktadır. Nitekim, Osswald ve arkadaşları (2010) farklı ahlaki davranışların altında farklı ahlaki motivasyonların olduğunu rapor etmişlerdir. Yaptıkları çalışmada yardım etme davranışının daha çok empati ve şefkat/merhamet ile ilişkili olduğunu gözlemlerken, ahlaki cesaretin temelinde ise ahlaki motivasyon olarak adalet (örn., dürüstlük, hak, eşitlik) olgusunun yattığını bulmuşlardır. Bu örnek çalışmaya ek olarak, ileriki bölümlerde ahlaki cesaretin içsel (*dispositional*) ve durumsal (*situational*) belirleyicileri örnek çalışmalarla anlatılmıştır. Ancak, bu alandaki çalışmaların kısır kaldığını göz önüne alarak, ahlaki cesaretin diğer olumlu sosyal davranışlardan ayrılmasından dolayı bu kavramın yapısını açıklamaya yönelik daha fazla çalışmanın yapılması ve yeni kuramsal modellerin zenginleştirilmesi gerekmektedir.

İçsel Belirleyiciler (*Dispositional Determinants*)

Kişilerin ahlaki cesaret sergilemesini belirleyen içsel süreçler (kişilik özellikleri, inanışlar, yatkınlıklar vb.) ile ilgili çalışmalar az sayıda da olsa alanyazında yer almıştır. Baumert ve arkadaşları (2013) hem niyet hem de gözlemlenen davranış düzeyinde insanların ahlaki cesaret göstermelerini belirleyen içsel dinamiklerle ilgili geniş kapsamlı bir çalışma yapmışlardır. İlgili çalışmada sosyal kaygı ve ahlaki kopukluk (*moral disengagement*) düzeyleri yüksek olan bireyler, etik ihlaller karşısında daha az ses çıkartırken, ahlaki öz-yeterlilik seviyesi yüksek olan bireyler ise daha fazla ahlaki cesaret göstermişlerdir. Ahlaki kopukluk, belli durumlarda insanın ahlaki standartların kendisi için geçerli olmadığını düşünmesi ve ahlaki ilkelerden uzaklaşmasıdır. Bu kişiler sadece ahlaki cesareten uzaklaşmakla kalmayıp ahlaki normları ihlal etme ve anti-sosyal davranışlar sergileme eğilimi de göstermişlerdir (Bussey ve ark., 2015; Bussey ve ark., 2020). Diğer yandan genel öz-yeterlilik gibi ahlaki öz-yeterlilik seviyesi de amaca yönelik davranışların (örn., ahlaki ihlallerin engellenmesi) gerçekleştirilebilmesi için büyük öneme sahiptir (Bussey ve ark., 2020; Rullo ve ark., 2021). Ahlaki kopukluğun aksine, ahlaki öz-yeterlilik hissi insanların olaylar karşısında müdahale etme ve bir şeyleri düzeltebilme kapasitesine sahip olma inancı vermekte ve böylelikle de ahlaki cesaret gösterme eğilimini arttırmaktadır (May ve ark., 2014; Ogunfowora ve ark., 2021).

Kişilik özellikleri olarak uyumluluk (*agreeableness*) boyutu güçlü olan bireylerin ahlaki cesaret gösterme eğilimlerinin de fazla olduğu keşfedilmiştir (Goodwin ve ark., 2020). Bu yeni bir bulgu olsa da uyumlu kişiliğe sahip bireylerin ahlaki ihlalleri tespit edip mağdurlarla daha fazla empati kurabildiği önceden bilinmektedir (Habashi ve ark., 2016). Başka çalışmalarda kişilik özelliği olarak dışa dönüklüğün de (*extraversion*) ahlaki cesaret davranışı ile pozitif bir şekilde ilişkili olduğu kaydedilmiştir (Moisuc ve ark., 2018). Yine kişilik eğilimleri açısından bakıldığında bireylerin norm ihlallerine karşı durabilmelerini belirlemede adalet duyarlılığı (*justice sensitivity*) ve ahlaki kanaatin (*moral conviction*) anlamlı bir rol oynadığı söylenebilir (Baumert ve ark., 2013; Niesta Kayser ve ark., 2010). Adalet duyarlılığı yüksek olan insanlar haksızlığın yaşandığı durumları daha iyi tespit ederler, adaletsizlik karşısında yaşadıkları duygular ve düşünceler daha yoğundur ve haksızlık karşısında ses çıkarmaya daha motivedirler (Schmitt ve ark., 2005). Örneğin, ahlaki temellerden adalet boyutu yüksek çıkan insanlar suç işleyenlere karşı çıkma cesaretini gösterirken, ahlaki temellerden sadakat boyutu yüksek bireyler ise ahlaki ihlaller karşısında sessiz kalma eğilimi göstermişlerdir (Dungan ve ark., 2015; Goodwin ve ark., 2020). Benzer şekilde, kişilerin

ahlaki kanaatleri (bir bireyin neyin doğru-yanlış veya ahlaki-ahlak dışı olduğu ile ilgili sahip olduğu ana ahlaki inanç ve yargılar) onları ahlaki norm ihlallerine karşı durmalarını ve ahlaki normları korumaya yönelik davranışa geçmelerini teşvik eder (Skitka et al., 2015). Kısacası adalete duyarlılığı yüksek insanlar ahlaki ideallerine ve kanaatlerine tutunurlar ve bu da onların ahlaki muhakeme ve karar verme yatkınlıklarını, dolayısıyla da ahlaki cesaretlerini, artırır (Skitka, 2002; Skitka 2011; Twenge ve ark., 2007).

Az da olsa ahlaki cesaret konusunda cinsiyet farklılıkları tespit eden çalışmalar da mevcuttur. Yapılan deneysel bir çalışmada, bir cinsel taciz durumu ile karşılaştıklarında kadınlar erkeklerden daha fazla ahlaki cesaret göstermişlerdir (Goodwin ve ark., 2020). Örgüt psikolojisi alanından bir çalışmada ise erkek çalışanlar görevini kötüye kullanan amirlerini kadınlara göre daha fazla ifşa/rapor etmiştir (Prysmakova ve Evans, 2020). Ahlaki cesaret göstermedeki cinsiyet farklılıklarının tam olarak net olmadığı söylenebilir veya bu farklılığın ahlaki cesaret gerektiren durumun içeriğine ve tehdit durumuna göre farklılaşabileceği öngörülebilir. Cinsiyet farklılıklarının durumsal değişimine dair daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Ahlaki cesaretin altında yatan içsel psikolojik süreçlerden bir diğeri ise duygulardır. Empati (Stürmer ve ark., 2005), merhamet, sempati (Lamm ve ark., 2019) ve benzeri yardım etme bağlamında ele alınmış olan olumlu sosyal duygulardan farklı olarak, ahlaki cesareti ortaya çıkartan anahtar faktörlerden biri öfke duygusudur (Sasse ve ark., 2021). Ahlaki değerlerin ihlallerini fark etmek bile üçüncül kişileri öfkeliendirmeye yetmektedir (Landmann ve Hess, 2017). Sasse ve arkadaşları (2020) laboratuvar ortamında ahlaki ihlale maruz kalan katılımcıların öfke duygusunu hissettiklerini ve bu duygunun ahlaki cesaret davranışını beraberinde getirdiğini bulmuşlardır. Suçluluk, empati veya genel duygusal durumların aksine, öfke duygusunun ahlaki cesaretin davranışa dökülmesindeki ana duygu olduğu başka çalışmalar tarafından da teyit edilmiştir (Halmburger ve ark., 2015; Niesta Kayser ve ark., 2010).

Dışsal/Durumsal Belirleyiciler (Situational Determinants)

Bireylerin içerisinde büyüdüğü dışsal faktörler de ahlaki cesaretin gelişmesinde etkili olabilmektedir. Sosyal öğrenme kuramcıları insanların ahlaki değerlerini, kararlarını ve davranışlarını küçük yaşlardan itibaren çevrelerindeki insanların davranışlarını gözlemleyerek öğrendiklerini savunurlar (Brody, 1978). Destekleyici, ilgili, yol gösterici gibi olumlu ebeveynlik stilleri ile yetiştirilen çocukların ilerleyen yaşlarda benlik saygılarının ve sosyal öz-yeterliliklerinin daha yüksek olduğu ve buna bağlı olarak da ahlaki cesaretlerinin daha iyi geliştiği bulunmuştur (Bronstein ve ark., 2007). Diğer bir çalışmada ise iş yerinde ahlaki örnek davranışlar sergileyen liderlerin çalışanlar tarafından örnek alındığı, bu sayede özellikle ahlaki öz-yeterlilikleri yüksek olanların yanlışlar karşısında daha cesaretli duruş sergilediği gözlemlenmiştir (Ogunfowora ve ark., 2021).

Yukarıda bahsedildiği gibi ahlaki cesaret değerli ve olumlu olarak nitelendirilse de beraberinde riskleri de barındırır ve bu yönüyle diğer olumlu sosyal davranışlara göre toplumda daha az görülür. Olası sosyal maliyetin düzeyini etkileyen etmenlerden birisi ahlaki ihlali yapan kişinin özellikleridir. Bir örnekle açıklamak gerekirse; okul ortamında zorbalığa şahit olan öğrencilerin ahlaki cesaret davranışları zorbalık yapan öğrencin popülerliği arttıkça azalmaktadır (Pouwels ve ark., 2019). Yani suçlunun gücü ve statüsü sosyal maliyet ile doğru orantılı iken ahlaki cesaret ile ters orantılı bir ilişki içine girmektedir. Diğer bir durumsal ahlaki cesaret belirleyicisi olarak grup dinamiklerinden bahsedilebilir. Ayrımcılık (cinsiyetçilik ve ırkçılık gibi) karşısında ahlaki cesaret gösteren bireyler mağduriyet yaşayan dış grup üyeleri tarafından bir kahraman olarak anılırken, iç grup üyeleri ise ahlaki cesaret davranışını aşırı bir tepki olarak değerlendirmiş ve daha olumsuz bir tavır takınmışlardır (Kutlaca ve ark., 2020). İleride karşılaşılabilecek ahlaki ihlaller

karşısında ses çıkarmayı azaltacak bu durum benzer çalışmalarda da gözlemlenmiştir (Garcia ve ark., 2010; Kaiser ve ark., 2009).

Ahlaki Cesaretin Ölçülmesi

Ahlaki cesaret diğer olumlu sosyal davranış çalışmalarında olduğu gibi niyet, tutum ve gerçek davranış boyutlarında ölçülebilmektedir. İlk ahlaki cesaret ölçeği, geç ergenlik ve genç yetişkinlik dönemindeki bireylerin ahlaki cesaret tutumlarını ölçmek için Bronstein ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilmiştir. Toplam 15 maddeden oluşan ve 4'lü Likert tipi bu öz-bildirim ölçeği ahlaki suskunluk ve ahlaki cesaret olarak iki alt boyuta sahiptir. Haksız veya adaletsiz bir durum karşısında durma düzeyini ölçen ahlaki cesaret alt boyutunun örnek maddelerinden biri "Biri, başka bir insan ya da grup hakkında aşağılayıcı bir söylem ya da şaka yaptığında buna karşı sesimi çıkartırım."; adaletsiz veya diğer ahlaki norm ihlalleri karşısında geri çekilip sessiz kalma boyutuna ise "Birisi aptalca ya da imalı bir şey söylediğinde, onu kızdırmaktansa duymamış gibi davranıp geçerim." maddesi örnek verilebilir. Bronstein ve arkadaşlarının geliştirdiği bu ölçek aynı zamanda Yalçındağ (2009) tarafından Türkçeye uyarlanarak geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Spesifik alanlar ve durumlar ile ilgili geliştirilen ahlaki cesaret ölçme araçları da mevcuttur. Örneğin, başta hastaların sağlığı olmak üzere hemşirelerin çalışma ortamında karşılaştıkları etik problemler karşısında gösterdikleri ahlaki cesaret tutumlarını ölçmek için "Hemşirelerin Ahlaki Cesaret Ölçeği" geliştirilmiştir (Numminen ve ark., 2019). "Karşılaşılabileceğim güçlüklerle rağmen profesyonel etik kurallara sadık kalırım" gibi maddeler içeren ölçek, ruh sağlığı çalışanlarının olası risklere rağmen etik ihlallerin önlenmesi ve düzeltilmesi için ne düzeyde ahlaki cesaret göstereceklerini ölçmeyi amaçlamaktadır.

Deneysel çalışmalarda ise hem niyet hem de gerçek davranış yönünden ahlaki cesaret davranışı ölçümü görülebilmektedir. Kişilerin ırkçılık karşısında ne düzeyde ahlaki cesaret gösterme niyetinde olduğunu ölçmek isteyen Szekeres ve arkadaşları (2019), katılımcılara ırksal ve dinsel ayrımcılık içeren senaryo metinleri vermişlerdir. Ardından katılımcılardan bu haksız durum karşısında müdahalede bulunmaları halinde ne gibi fayda ve zararların oluşabileceğini düşünüp listelemeleri istenmiştir (örn., yardımcı olup adalete katkıda bulunmak ya da suçlu tarafından darp edilmek). Son olarak, hem durumu görüp hem de olası sonuçlarını düşünen katılımcılardan haksız durum karşısında ne yapmaya niyetleri olduğunu 1 (asla karışmam) ile 9 (kesinlikle müdahale ederim) arasında seçmeleri istenerek ahlaki cesaret ölçümleri yapılmıştır.

Uygulaması ve çalışılması daha zor olsa da ahlaki cesaret ölçümünde niyetten ziyade gerçek davranışın ölçülmesi daha geçerli ve değerli sonuçlar verecektir (Halmburger ve ark., 2016). Goodwin ve arkadaşları (2020) insanların şahit oldukları bir cinsel taciz durumunda gerçekten karşısında durup durmayacaklarını sınamak için gerçek davranış ölçümleri yapmışlardır. Çalışmada gerçek bir katılımcı ile aktör olan başka birer kadın ve erkek, sanal bir iş toplantısı ortamında seçim yapma ve karar verme üzerine bir tartışmaya katılırlar. Konuşmaların başındaki tanışma faslından sonra erkek aktör kadın aktöre cinsel içerikli rahatsız edici ifadelerde bulunur ve katılımcı buna şahit olur. Burada katılımcı sanal ortamda direk bir şeyler yazarak etik ihlale karşı koyabilir ya da çalışma sonrası kendisine sunulan geri dönüt bildirme fırsatlarına yazılı olarak olayı anlatıp araştırmacıya durumu rapor edebilmektedir. Çalışma içeriğini bilmeyen ve birbirinden bağımsız iki yardımcı sanal ortam mesajlaşmalarındaki katılımcı cevaplarını ve varsa yazılan geri dönütleri kodlayarak katılımcının ne düzeyde ahlaki cesaret gösterdiğini belirler. Böylelikle yapay bir senaryo karşısında da olsa bir haksızlık karşısında kişilerin gerçek ahlaki cesaret davranış sergileme düzeyleri ölçülmüş olur.

Ahlaki Cesaret Uygulamaları

Ahlaki cesaretin öneminin anlaşılması ve bu kavramın altında yatan psikolojik süreçlerle ilgili çalışmaların yapılmaya başlanması ilgili alanyazın için çok kıymetlidir. Ancak elde edilen bulgular ışığında, bilgilerin toplumda farkındalık oluşturmaları ve toplum düzeni için yaşamsal olan bu davranışların insanlara kazandırılması çok önemlidir. Ahlaki cesaret ile ilgili çalışmalar henüz hız kazanmaya başlamışken ahlaki cesareti arttıracak müdahale ve eğitim programlarının varlığı tahmin edilebileceği gibi daha da azdır.

Ahlaki cesaretin öğrenilebilen ve eğitilebilen bir sosyal beceri olduğu gösterilmiştir (Osswald ve ark., 2010). Toplum içindeki istenmeyen davranışların önlenmesi için ahlaki cesaret geliştirme eğitim programlarının önemi vurgulanmakta ve toplumdaki her bireyin toplumsal ahlaki normları riske atan durumlara (örn., aile içi şiddet, zorbalık, vandalizm vb.) müdahale edebilecek minimum ahlaki cesaret yetkinliğine sahip olması gerektiği savunulmaktadır (Brandstatter ve Jonas, 2012). Örneğin, Sekerka ve Godwin (2010) farklı kurumlardaki yetişkinlerin etik anlayışlarını güçlendirecek ve iş yerindeki yanlışlıklara karşı müdahalede ahlaki cesaretlerini arttıracak bir eğitim programı hazırlamışlardır. Dengelenmiş Deneyimsel Tahrakat (*Balanced Experiential Inquiry*) isimli bu eğitim bir dizi çalıştay çalışmaları ile kişilerin ahlaki kaslarını geliştirerek iş yerindeki etik dışı durumlarla başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır. İlgili çalıştay şu üç adımdan oluşmaktadır: (1) Etik ihlal senaryosunun tespit edilmesi, (2) Güçlerin ve engellerin bir partnerle incelenmesi, (3) Müzakere ve grup tartışması. İlk adımda katılımcılar bireysel olarak iş yerinde karşılaştıkları etik zorlukları ve yanlışları yazıp bu durumlar karşısında ne düşündüklerini, ne hissettiklerini ve ne yaptıklarını yazarlar. İkinci adımda katılımcılar ikiye bölünmüş gruplar oluşturup yazdıkları deneyimlerini birbirleriyle paylaşırlar. Böylelikle etik bir diyalog ve fikir alışverişi ile konuşmaya dayalı bir öğrenme başlar. Eğitimci, bu grupları sırayla ziyaret ederek katılımcıların paylaştıkları etik zorlukları nasıl çözebilecekleri ile ilgili düşünmeye ve tartışmaya teşvik eder. Son adımda ise bu deneyimsel ve karşılıklı öğrenme tüm grup üyeleri bir araya getirilerek yapılır. Her katılımcı yaşadığı etik zorluk deneyimini tüm grup üyelerine açıklar ve her deneyim paylaşımı birbirleriyle bağdaştırılarak ‘etik olarak doğruyu yapma’ isteği aşılanır. Böylelikle çalıştay sonunda katılımcıların etik sorunları tespit etmesi ve ahlaki problem çözme yetkinliklerinin artırılması sağlanmaktadır.

Ahlaki cesareti öğreten ve teşvik eden benzer eğitimler, farklı sektörler ve yaş grupları için de geliştirilmiştir. Gibson (2019) sağlık çalışanlarının mesleğe adım atmadan önce etik derslerinde ahlaki cesaret kazanımlarını elde etmelerinin gerektiğini belirtmiştir. Araştırmacı bunun için Kolb’un (1984) deneyimsel öğrenme teorisine dayanarak hemşire adaylarının ahlaki ikilemler içeren senaryolar üzerinden ahlaki muhakeme ve problem çözme becerileri kazanmasını amaçlayan bir eğitim içeriği önermiştir. Yine farklı yaş grupları ve farklı ahlaki ihlal durumları üzerinden grup tartışmaları, rol yapma, grup egzersizleri gibi uygulamalar ile ahlaki cesaret gerektiren durumda kendini tehlikeye atmadan ahlaki cesaret gösterebilmenin yollarını öğreten eğitim programları da mevcuttur (Brandstatter ve Jonas, 2012; Jonas ve Brandstatter, 2004). Bu noktada, ahlaki cesareti teşvik eden uygulamaların işyeri, sağlık hizmetleri, okullar gibi belirli bağlamlar ve ortamlar için geçerli olacağı vurgulanmalıdır. Diğer bir deyişle, norm ihlallerine bir ortam ve ona bağlı bir müdahale programı ile yaklaşmak gerekmektedir. Bu açıdan bu tür uygulamaların arttırılabilmesi için ahlaki cesaretin ilgili olduğu durumlar, ortamlar ve bağlamlara dair daha fazla çalışma yapılması elzemdir.

Ahlaki Cesaret: Türkiye’deki Çalışmalar

Toplular hem kendi içlerinde hem de birbirleri arasında ahlaki yargı, değer ve davranış olarak benzerlikler ve farklılıklar barındırırlar (Graham ve ark., 2016). Kùltürlerarası psikolojideki bireycilik ve toplulukçuluk kavramının ahlak psikolojisindeki yansımalarına bakıldığında; batılı, eğitimli, sanayileşmiş, zengin ve demokratik (BESZD) toplular daha çok kişisel hak ve bağımsızlığa dayalı ahlaki temelleri vurgularken (Nilsson ve Erlandsson, 2015), diğer toplularda ise daha çok görev bilincine dayalı toplumsal sorumluluklar, sadakat ve kutsallık (temizlik, saflık) ön planda tutulmaktadır (Yılmaz ve ark., 2016). Batı kùltürlerinden farklı olarak bireyci ve toplulukçu değerlerin iç içe geçtiği (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005), nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşan, farklı politik ve sosyal ekolojik dinamikler (iklim, nüfus yoğunluğu vb.) barındıran Türkiye’de ahlaki cesaretin öncüllerinin ve sonuçlarının incelenmesi psikoloji alanyazını için aydınlatıcı olacaktır. Bu bağlamda, Türkiye örneğinde yapılan ahlaki cesaret çalışmalarına aşağıda yer verilmiştir.

İlk olarak, bir yüksek lisans tez çalışması kapsamında, iş hayatında gerçekleşen cinsel taciz olayları karşısında mağdurların ve buna şahit olan görgü tanıklarının ahlaki cesaret gösterip göstermedikleri incelenmiştir (Yılmaz-Öztürk, 2019). Cinsel taciz içerikli 50 haber incelenmiş ve mağdurların çoğunlukla susmayıp tacize dair şikâyetle bulunduğı ve yine bazı durumlarda mağdurun ailelerinin ve öğretmenlerinin tacizi ifşa edip ahlaki cesaret gösterdikleri belirtilmiştir. Diğer bir çalışmada Ayaz (2020) ‘Hemşirelerde Ahlaki Cesaret Ölçeğinin’ psikometrik özelliklerini test edip Türkçeye uyarlama çalışmasını yapmıştır. Yazar böylelikle sağlık alanında ahlaki cesaret gerektiren durumların tespit edilmesinde farkındalık kazandırılması ve hemşire adaylarının etik değerler eğitiminde ahlaki cesaretin vurgulanmasının yolunu açmıştır. Türkiye’de yapılan diğer bir çalışmada ise sağlık sektöründe ahlaki cesaret, ahlaki sıkıntı ve ahlaki duyarlılık ilişkisi üzerine yapılan bir derleme çalışmasıdır (Kovancı ve Hiçdurmaz, 2021). Sağlık hizmetlerindeki ahlaki ikilemlerin ve sorunların saptanması ve çözümünde hemşirelerin oynadığı büyük role vurgu yapılmıştır. Ayrıca hemşirelerde ahlaki cesaretin kazandırılması ve geliştirilmesi için ahlaki duyarlılıklarının artırılıp ahlaki sıkıntılarının (kurumsal kısıtlamalardan dolayı doğruyu yapamamanın verdiği ahlaki sıkıntı) azaltılması gerektiği tartışılmıştır (Kovancı ve Hiçdurmaz, 2021).

Yine tez çalışmaları kapsamında, sosyal psikoloji alanından ahlaki cesaret ile ilgili üç adet tez çalışması bulunmaktadır. Yalçındağ (2009) yukarıda da bahsedildiği gibi Bronstein ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilmiş ahlaki cesaret ölçeğinin Türkçeye uyarlamasını yapmıştır. Yalçındağ (2009) ayrıca ahlaki cesaret göstermede anlamlı bir cinsiyet farkının bulunmadığını; genel cesaret ve ahlaki cesaretin ilişkili olduğunu ancak aynı olmadıklarını; ahlaki cesaret göstermede benlik farklılıklarının bulunduğunu; bireylerin özgün benlik ve davranışının ahlaki cesaretlerinin bir belirleyicisi olduğunu göstermiştir. Bir başka çalışmada, ahlaki cesaretin benlik saygısı ise olumlu, güvensiz bağlanma stilleri (kaygılı ve kaçınan) ile olumsuz yönde ilişkili olduğu kaydedilmiştir (Alınak, 2021). Yazar ayrıca yaş ve eğitim düzeyi arttıkça ahlaki cesaretin de arttığını ve kadınların erkeklere göre daha fazla ahlaki cesaret gösterme eğiliminde olduğunu bulmuştur. Türkiye örneğindeki son güncel çalışma ise ahlaki cesaretle ilgili yapılmış tek deneysel çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili çalışmada, Saylık (2021), iki tür olumlu sosyal davranış olan yardım ve ahlaki cesaret davranışının belirlenmesinde ahlaki benlik düzenleme stratejileri, ahlaki kimlik ve olumsuz duyguların (suçluluk ve utanç) oynadığı rolü nicel (deneysel) ve nitel çalışmaları sentezleyerek incelemiştir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, ahlaki kayıp düşünce yapısındaki bireyler (örn., “yardım gereken bir durumda müdahale etmemek benim kötü ve ahlaksız yanıımı gösterir”), kontrol ve ahlaki kazanç düşünce yapısındakilere (örn., “yardım gereken bir durumda müdahale etmek benim iyi ve

ahlaki yanımı ortaya çıkarır”) göre anlamlı düzeyde daha çok ahlaki cesaret göstermişlerdir. Böylelikle, insanların ahlaki kayıp düşünce yapısıyla ahlaki cesaret gösterme eğilimlerinin arttığı ile ilgili araştırma sonuçları (örn., Szekeres ve ark., 2019) Türkiye örnekleminde bir çalışma ile de desteklenmiştir. Ek olarak, Saylık (2021) suçluluk duygusunun hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışı ile pozitif yönde ilişkili olduğunu; nitel bulgulara ise ahlaki cesareti belirlemede duygusal maliyet (bedel) rol oynarken, yardım etme davranışında daha çok duygusal kazancın (ödül) etkin olduğunu ortaya koymuştur. Buradan yola çıkarak, olumlu sosyal davranış türleri arasında benzerlikler olduğu kadar kavramsal farklılıkların da olduğu Türkiye örnekleminde kısıtlı da olsa desteklenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Olumlu bir sosyal davranış türü olarak ahlaki cesaret, olası risklere rağmen ahlaki değerlere sahip çıkarak başkalarına fayda sağlama davranışdır. Bireysel ve toplumsal işleyiş ve iyi oluş için öneminin anlaşılması ile birlikte son zamanlarda farklı bir olumlu sosyal davranış türü olarak ele alınmaya başlamış, özellikle de batı kültüründe farklı disiplinlerde çalışılmaya başlanmıştır. Bu derleme makalesinin amacı, ahlaki cesaret kavramı ile ilgili Türkçe kaynak eksikliğini gidererek bu kavram hakkında farkındalık oluşturmak, önemine dikkat çekmek ve Türk örnekleminde yapılacak ileriki çalışmalar ve geliştirilecek uygulamalar için güncel bir bilgi içeriği sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda sırasıyla: olumlu sosyal davranışın ne olduğu ve türleri ile ilgili kavramsal karmaşaya değinilmiş, ahlaki cesaretin tanımı yapılarak örnek çalışmalarla önemi vurgulanmış, ardından ahlaki cesareti belirleyen psikolojik süreçler listelenmiş, daha sonra ampirik çalışmalarla ahlaki cesareti ölçme yöntemleri anlatılmış, son olarak da Türkiye’de yapılan ahlaki cesaret çalışmalarına yer verilmiştir.

Ahlaki cesaret sadece olası olumsuz sonuçlar içeren durumlar barındırması ile değil, ayrıca ahlaki norm ihlallerinin karşısında durmayı belirleyecek güçlü ahlaki değerler ile de diğer olumlu sosyal davranış türlerinden ayrılmaktadır (Nieta-Kayser ve ark., 2010). Adalet gibi ilkelere güçlü bağlılığı ve inancı olan bireyler dışlanma, fiziksel veya psikolojik saldırıya uğrama, işten atılma gibi riskleri göze alarak ahlaki değerlere zarar verenlere karşı sesini çıkartıp müdahale edebilmektedirler. Her ne kadar güvenlik ve düzenin sağlanmasında resmi birimler ve kuruluşlar görev alsın da bireylerin ahlaki sorumluluk üstlenerek bir tacizi, şiddeti, hırsızlığı ya da zararlı herhangi bir olayı teşhis edip ortaya çıkarması bireysel ve toplumsal işleyiş için hayati önem taşımaktadır. Diğer yandan ahlaki cesaretin daha genel toplumsal çıktılarını da göz ardı etmemek gerekir. Milgram’ın (1974) ve Zimbardo’nun (2007) deneyleri ve gerçek hayattan örnekler (Irak’taki Ebu Gureyb cezaevi işkenceleri ve Nazi Almanyası tarafından gerçekleştirilen Yahudi soykırımı) “kötülüğün sıradanlığı” tezini desteklemektedir. Her ne kadar Hannah Arendt (1963) sıradan Nazi askerlerinin 2. Dünya Savaşı sırasında yaptıkları soykırımdan yola çıkarak bu tezi açıklamış olsa da, aynı savaş durumu altında bazı insanlar otoritenin emirlerine karşı gelerek azınlık insanlara yardım etmişlerdir. Alman işgali altındaki Fransa’nın Le Chambon bölgesinde yaşayan yerel halktan Yahudi azınlığı ihbar ederek öldürülmeleri için yardım etmeleri emredilmiştir. Ancak, bu bölgede yaşayan bazı insanlar canlarını riske atmak pahasına Yahudi azınlığı saklamış, bir nevi kötülüğün sıradanlaşabileceği gibi iyiliğin de sıradanlaşabileceğini göstermişlerdir (Rochat ve Modigliani, 1995). Buradan yola çıkarak, insanların kahraman liderler beklemeden tüm dünyayı etkileyen savaşlar karşısında bile ahlaki cesaret gösterme potansiyellerinin olduğunu görülmektedir. Diğer bir deyişle, ahlaki ilkeleri korumak adına yapılan her bir bireysel davranış toplum içindeki işbirlikçi ilişkiler ve barışın kurulabilmesi için bir gerekliliktir (Fehr ve Gächter, 2002).

Ahlaki cesaret kavramı psikoloji başta olmak üzere sağlık, felsefe ve sosyoloji gibi birçok disiplin için soru işaretleri ile dolu bir araştırma alanı olarak beklemektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında ahlaki cesaret davranışının anlaşılmasına katkı sağlayacak görgül çalışmalar ve bunlara bağlı geliştirilecek saha uygulamaları büyük öneme sahiptir. Ancak, kısıtlı da olsa yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu batı toplumlarında yapılmıştır. Türkiye örneğinde ise henüz çok daha sınırlı sayıda ölçek geliştirme ve ilişkisel çalışma örnekleri bulunmaktadır. Bilindiği kadarıyla yukarıda bahsedilen çalışmalar haricinde, Türkiye’de ahlaki cesaret ile ilgili psikolojik süreçleri ve sonuçlarını inceleyen başka bir çalışmaya yazarlar tarafından henüz rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra ahlaki cesareti tanıtan ve geliştirilmesi için sunulan bir müdahale ya da eğitim programı da bilindiği kadarıyla henüz bulunmamaktadır. Sonuç olarak, ahlaki cesaret kavramı ile ilgili Türkiye alan yazınının görece bakir olduğu söylenebilir. Hem ulusal ve hem de uluslararası olumlu sosyal davranış alan yazınına katkıda bulunmak, hem de Türk kültürüne uygun ahlaki cesaret geliştirici eğitim programları ve uygulamaları geliştirmek adına araştırmacıların bu konuya yönelmeleri gerektiği düşünülmektedir. Özellikle de nitel ve/veya deneysel desenli çalışmalar gibi farklı araştırma metodları ile daha derin ve net sonuçlar elde edilebilir. Ayrıca, sadece niyet olarak değil de gerçek ahlaki cesaret davranışının da ölçüldüğü çalışmalarla daha kıymetli bulgular elde edilebilir.

Son olarak, yukarıda bahsedilen ahlaki cesaret ile ilgili araştırma bulguları, ahlaki cesaret eğitim programları ve önceden geliştirilmiş diğer olumlu sosyal davranış müdahale programları göz önünde bulundurularak Türk kültürüne uygun uygulama programları geliştirilebilir. Politika belirleyicilerinin ve kamu kuruluşlarının aldıkları önlemlerin yanında vatandaşların da toplumdaki değişim ve düzenin sağlanmasında aktif rol oynamaları toplumsal çatışma ve krizlerin çözülmesi için büyük önem taşımaktadır (Brandstatter ve Jonas, 2012). Bundan dolayı ahlaki cesaret ile ilgili görgül çalışmalardan elde edilen bilgiler ile ahlaki cesareti arttıracak uygulamalar geliştirilerek toplumdaki her bir bireyin ahlaki normların birer savunucusu haline getirilmesi toplumsal işleyiş için büyük önem arz etmektedir diyebiliriz. Böylelikle psikolojik sağlık çalışanları ve öğretmenler gibi unsurların katılımı ile etik duyarlılığa ve yeterliliğe sahip, işbirlikçi, ahlaki uzaklaşmadan kaçınan, etik ihlaller karşısında nasıl duracağını bilen ve yanlışlar karşısında ses çıkarma cesaretine sahip bireylerden oluşan bir toplumun inşası mümkün olabilir.

Kaynaklar

- Alınak, N. (2021). *Üniversite öğrencilerinde ahlaki cesaret, benlik saygısı ve güvensiz bağlanma stilleri arasındaki ilişkiler* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Nişantaşı Üniversitesi.
- Arendt, H. (1963). *Eichmann in Jerusalem: A report on the banality of evil*. Penguin.
- Arslan, G. ve Coşkun, M. (2020). Student subjective wellbeing, school functioning, and psychological adjustment in high school adolescents: A latent variable analysis. *Journal of Positive School Psychology*, 4(2), 153-164. <https://doi.org/10.47602/jpsp.v4i2.231>
- Ayaz, E. (2020). *Hemşirelerde ahlaki cesaret ölçeği: Uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- Batson, C. D., Chang, J., Orr, R. ve Rowland, J. (2002). Empathy, attitudes, and action: Can feeling for a member of a stigmatized group motivate one to help the group?. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(12), 1656-1666. <https://doi.org/10.1177/014616702237647>
- Baumert, A., Halmburger, A. ve Schmitt, M. (2013). Interventions against norm violations: Dispositional determinants of self-reported and real moral courage. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(8), 1053-1068. <https://doi.org/10.1177/0146167213490032>

- Baumert, A., Li, M., Sasse, J. ve Skitka, L. (2020). Standing up against moral violations: Psychological processes of moral courage. *Journal of Experimental Social Psychology*, 88, 103951. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2020.103951>
- Becker, S. W. ve Eagly, A. H. (2004). The heroism of women and men. *American Psychologist*, 59(3), 163-178.
- Bierhoff, H. W. (2002). *Prosocial behavior*. Psychology Press.
- Brandstätter, V. ve Jonas, K. J. (2012). Moral courage training programs as a means of overcoming societal crises. K. J. Jonas ve T. A. Morton (Eds.), *Restoring civil societies: The psychology of intervention and engagement following crisis* içinde (s.265–283). Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118347683.ch16>
- Brody, G. H. (1978). A social learning explanation of moral development. *Contemporary Educational Psychology*, 3(1), 20-26. [https://doi.org/10.1016/0361-476X\(78\)90004-8](https://doi.org/10.1016/0361-476X(78)90004-8)
- Bronstein, P., Fox, B. J., Kamon, J. L. ve Knolls, M. L. (2007). Parenting and gender as predictors of moral courage in late adolescence: a longitudinal study. *Sex Roles*, 56, 661-674. <https://doi.org/10.1007/s11199-007-9182-8>
- Brownell, C. A. (2013). Early development of prosocial behavior: Current perspectives. *Infancy*, 18(1), 1-9. <https://doi.org/10.1111/infa.12004>
- Bussey, K., Fitzpatrick, S. ve Raman, A. (2015). The role of moral disengagement and self-efficacy in cyberbullying. *Journal of School Violence*, 14(1), 30-46. <https://doi.org/10.1080/15388220.2014.954045>
- Bussey, K., Luo, A., Fitzpatrick, S. ve Allison, K. (2020). Defending victims of cyberbullying: The role of self-efficacy and moral disengagement. *Journal of School Psychology*, 78, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2019.11.006>
- Carr, E. G., Dunlap, G., Horner, R. H., Koegel, R. L., Turnbull, A. P., Sailor, W., ... Fox, L. (2002). Positive behavior support: Evolution of an applied science. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 4(1), 4–16. <https://doi.org/10.1177/109830070200400102>
- Coşkun, M. (2021). Öğrencilerde prososyal davranışlar. G. Arslan ve M. Yıldırım (Eds.), *Okulda pozitif psikoloji: Kuramdan uygulamaya* içinde (s. 109-124). Pegem Akademi.
- de Waal, F. B. (2008). Putting the altruism back into altruism: The evolution of empathy. *Annual Review of Psychology*, 59, 279–300. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.59.1030>
- Ding, W., Shao, Y., Sun, B., Xie, R., Li, W. ve Wang, X. (2018). How can prosocial behavior be motivated? The different roles of moral judgment, moral elevation, and moral identity among the young Chinese. *Frontiers in Psychology*, 9, 814. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00814>
- Dungan, J., Waytz, A. ve Young, L. (2015). The psychology of whistleblowing. *Current Opinion in Psychology*, 6, 129-133. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.07.005>
- Dyck, A., Morse, A., ve Zingales, L. (2010). Who blows the whistle on corporate fraud? *Journal of Finance*, 65, 2213–2254. doi: 10.1111/j.1540-6261.2010.01614.x
- Eisenberg, N. (1982). *The development of prosocial behavior*. Academic Press.
- Fehr, E. ve Gächter, S. (2002). Altruistic punishment in humans. *Nature*, 415(6868), 137–140. <https://doi.org/10.1038/415137a>
- Garcia, D. M., Schmitt, M. T., Branscombe, N. R. ve Ellemers, N. (2010). Women's reactions to ingroup members who protest discriminatory treatment: The importance of beliefs about inequality and response appropriateness. *European Journal of Social Psychology*, 40(5), 733-745. <https://doi.org/10.1002/ejsp.644>

- Gentile, D. A., Anderson, C. A., Yukawa, S., Ithori, N., Saleem, M., Ming, L. K. ... ve Sakamoto, A. (2009). The effects of prosocial video games on prosocial behaviors: International evidence from correlational, longitudinal, and experimental studies. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(6), 752-763. <https://doi.org/10.1177/0146167209333045>
- Gibson, E. (2019). Longitudinal learning plan for developing moral courage. *Teaching and Learning in Nursing*, 14(2), 122-124. <https://doi.org/10.1016/j.teln.2018.12.012>
- Goodwin, R., Graham, J. ve Diekmann, K. A. (2020). Good intentions aren't good enough: Moral courage in opposing sexual harassment. *Journal of Experimental Social Psychology*, 86, 103894. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2019.103894>
- Graham, J., Meindl, P., Beall, E., Johnson, K. M. ve Zhang, L. (2016). Cultural differences in moral judgment and behavior, across and within societies. *Current Opinion in Psychology*, 8, 125-130. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.09.007>
- Greitemeyer, T., Osswald, S., Fischer, P. ve Frey, D. (2007). Civil courage: Implicit theories, related concepts, and measurement. *The Journal of Positive Psychology*, 2, 115-119. <https://doi.org/10.1080/17439760701228789>
- Greitemeyer, T. ve Osswald, S. (2010). Effects of prosocial video games on prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(2), 211-221. <https://doi.org/10.1037/a0016997>
- Habashi, M. M., Graziano, W. G. ve Hoover, A. E. (2016). Searching for the prosocial personality: A Big Five approach to linking personality and prosocial behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42(9), 1177-1192. <https://doi.org/10.1177/0146167216652859>
- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108, 814-834.
- Haidt, J. (2003). "Elevation and the positive psychology of morality". Keyes, C. L. M. and Haidt, J (Eds.) *Flourishing: Positive psychology and the life well-lived* içinde (s. 275-289). American Psychological Association.
- Haidt, J. (2007). The new synthesis in moral psychology. *Science*, 316, 998-1002. <https://doi.org/10.1126/science.1137651>
- Haidt, J. (2013). Moral psychology for the twenty-first century. *Journal of Moral Education*, 42(3), 281-297. <https://doi.org/10.1080/03057240.2013.817327>
- Halmburger, A., Baumert, A. ve Schmitt, M. (2015). Anger as driving factor of moral courage in comparison with guilt and global mood: A multimethod approach. *European Journal of Social Psychology*, 45(1), 39-51. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2071>
- Halmburger, A., Baumert, A. ve Schmitt, M. (2016). Everyday heroes: Determinants of moral courage. S. T. Allison, G. R. Goethals, ve R. M. Kramer (Eds.), *Handbook of heroism and heroic leadership* içinde (s. 165-184). Routledge.
- Hamlin, J. K., Wynn, K. ve Bloom, P. (2007). Social evaluation by preverbal infants. *Nature*, 450(22), 557-560. <https://doi.org/10.1038/nature06288>
- Hamlin, J. K. (2013). Moral judgment and action in preverbal infants and toddlers: evidence for an innate moral core. *Current Directions in Psychological Science*, 22, 186-193. <https://doi.org/10.1177/0963721412470687>
- Hürriyet (2020, Aralık 28). *Evsiz adam kahraman ilan edildi, onlarca hayvanı yanmaktan kurtardı*. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/evsiz-adam-kahraman-ilan-edildi-onlarca-hayvani-yanmaktan-kurtardi-41700109>
- Jonas, K. ve Brandstatter, V. (2004). Zivilcourage. Definition, Befunde, Maßnahmen [Moral courage. Definition, findings, and interventions]. *Zeitschrift für Sozialpsychologie*, 35, 185-200. <https://doi.org/10.1024/0044-3514.35.4.185>

- Jonas, K., Boos, M. ve Brandstätter, B. (Eds.) (2007). *Training moral courage! Theory and practice*. Hogrefe.
- Kağıtçıbaşı, C. ve Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three-decade portrait from Turkey. *Applied Psychology*, 54(3), 317-337. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2005.00213.x>
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2016). *Diünden bugüne insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. Evrim Yayınevi.
- Kaiser, C. R., Hagiwara, N., Malahy, L. W. ve Wilkins, C. L. (2009). Group identification moderates attitudes toward ingroup members who confront discrimination. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(4), 770-777. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2009.04.027>
- Kinnunen, S. P., Lindeman, M. ve Verkasalo, M. (2016). Help-giving and moral courage on the Internet. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 10(4), article 6. <https://doi.org/10.5817/CP2016-4-6>
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: the cognitive-developmental approach to socialization. D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of Socialization Theory and Research*, (s. 347-380). Rand, McNally ve Co.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experiences as the source of learning and development*. Prentice-Hall.
- Kovancı, M. S. ve Hiçdurmaz, D. Ahlaki cesaret: Tanımı, ahlaki sıkıntı ve ahlaki duyarlılık ile ilişkisi ve geliştirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 96-102. <https://doi.org/10.33631/duzcesbed.683548>
- Kuhnert, R. L., Begeer, S., Fink, E. ve de Rosnay, M. (2017). Gender-differentiated effects of theory of mind, emotion understanding, and social preference on prosocial behavior development: A longitudinal study. *Journal of Experimental Child Psychology*, 154, 13-27. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2016.10.001>
- Kumru, A., Carlo, G., Mestre, M. V. ve Samper, P. (2012). Prosocial moral reasoning and prosocial behavior among Turkish and Spanish adolescents. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 40(2), 205-214. <https://doi.org/10.2224/sbp.2012.40.2.205>
- Kutlaca, M., Becker, J. ve Radke, H. (2020). A hero for the outgroup, a black sheep for the ingroup: Societal perceptions of those who confront discrimination. *Journal of Experimental Social Psychology*, 88, 103832. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2019.103832>
- Labhardt, D., Holdsworth, E., Brown, S. ve Howat, D. (2017). You see but you do not observe: A review of bystander intervention and sexual assault on university campuses. *Aggression and Violent Behavior*, 35, 13-25. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.05.005>
- Lamm, C., Rütgen, M. ve Wagner, I. C. (2019). Imaging empathy and prosocial emotions. *Neuroscience Letters*, 693, 49-53. <https://doi.org/10.1016/j.neulet.2017.06.054>
- Landmann, H. ve Hess, U. (2017). What elicits third-party anger? The effects of moral violation and others' outcome on anger and compassion. *Cognition and Emotion*, 31(6), 1097-1111. <https://doi.org/10.1080/02699931.2016.1194258>
- Lay, J. C. ve Hoppmann, C. A. (2015). Altruism and prosocial behavior. N. A. Pachana (Ed.), *Encyclopedia of geropsychology* içinde (s. 1-9). Springer.
- Lopez, S., O'Byrne, K. K. ve Petersen, S. (2003). Profiling courage. S. Lopez ve C. R. Snyder (eds), *Positive psychology assessment: A handbook of models and measures* içinde (ss. 185-197). American Psychological Association.
- Mallett, R. K. ve Wagner, D. E. (2011). The unexpectedly positive consequences of confronting sexism. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47(1), 215-220. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2010.10.001>

- May, D. R., Luth, M. T. ve Schwoerer, C. E. (2014). The influence of business ethics education on moral efficacy, moral meaningfulness, and moral courage: A quasi-experimental study. *Journal of Business Ethics*, 124(1), 67-80. <https://doi.org/10.1007/s10551-013-1860-6>
- Milgram, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. Harper & Row.
- Moisuc, A., Brauer, M., Fonseca, A., Chaurand, N. ve Greitemeyer, T. (2018). Individual differences in social control: Who ‘speaks up’ when witnessing uncivil, discriminatory, and immoral behaviours?. *British Journal of Social Psychology*, 57(3), 524-546. <https://doi.org/10.1111/bjso.12246>
- Niesta Kayser, D., Greitemeyer, T., Fischer, P. ve Frey, D. (2010). Why mood affects help giving, but not moral courage: Comparing two types of prosocial behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 40(7), 1136-1157. <https://doi.org/10.1002/ejsp.717>
- Nilsson, A. ve Erlandsson, A. (2015). The Moral Foundations taxonomy: Structural validity and relation to political ideology in Sweden. *Personality and Individual Differences*, 76, 28-32. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.11.049>
- Numminen, O., Katajisto, J. ve Leino-Kilpi, H. (2019). Development and validation of nurses’ moral courage scale. *Nursing Ethics*, 26(7-8), 2438-2455. <https://doi.org/10.1177/0969733018791325>
- Ogunfowora, B., Maerz, A. ve Varty, C. T. (2021). How do leaders foster morally courageous behavior in employees? Leader role modeling, moral ownership, and felt obligation. *Journal of Organizational Behavior*, 42(4), 483-503. <https://doi.org/10.1002/job.2508>
- Osswald S., Frey D. ve Streicher B. (2011) Moral Courage. Kals E. ve Maes J. (eds), *Justice and conflicts* içinde. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-19035-3_24
- Osswald, S., Greitemeyer, T., Fischer, P. ve Frey, D. (2010). Moral prototypes and moral behavior: Specific effects on emotional precursors of moral behavior and on moral behavior by the activation of moral prototypes. *European Journal of Social Psychology*, 40(6), 1078-1094. <https://doi.org/10.1002/ejsp.728>
- Pajakoski, E., Rannikko, S., Leino-Kilpi, H. ve Numminen, O. (2021). Moral courage in nursing—An integrative literature review. *Nursing & Health Sciences*. <https://doi.org/10.1111/nhs.12805>
- Pavey, L., Greitemeyer, T. ve Sparks, P. (2012). “I help because I want to, not because you tell me to” empathy increases autonomously motivated helping. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(5), 681-689. <https://doi.org/10.1177/0146167211435940>
- Penner, L. A., Dovidio, J. F., Piliavin, J. A. ve Schroeder, D. A. (2005). Prosocial behavior: Multilevel perspectives. *Annu. Rev. Psychol.*, 56, 365-392. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.56.091103.070141>
- Piaget, J. (1932). *The moral judgment of the child*. Routledge & Kegan Paul.
- Pouwels, J. L., van Noorden, T. H. ve Caravita, S. C. (2019). Defending victims of bullying in the classroom: The role of moral responsibility and social costs. *Journal of Experimental Social Psychology*, 84, 103831. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2019.103831>
- Prysmakova, P. ve Evans, M. D. (2020). Whistleblowing motivation and gender: Vignette-based study in a local government. *Review of Public Personnel Administration*, 1-26, 0734371X20967982. <https://doi.org/10.1177/0734371X20967982>
- Redondo-Pacheco, J., Inglés-Saura, C. J., Parra-Galvis, L. K., Nieto-Barroso, L. M. ve Navarro-Galvis, M. L. (2016). Prosocial behavior: Theoretical perspectives. *International Journal of Psychology Research*, 11(3/4), 299-320. <https://doi.org/10.5964/psycr.v6i1.53>
- Rochat, F. & Modigliani, A. (1995). The ordinary quality of resistance: From Milgram's laboratory to the village of Le Chambon. *Journal of Social Issues*, 51(3), 195-210. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1995.tb01341.x>

- Rullo, M., Lalot, F. ve Heering, M. S. (2021). Moral identity, moral self-efficacy, and moral elevation: A sequential mediation model predicting moral intentions and behaviour. *The Journal of Positive Psychology*, 1-16. <https://doi.org/10.1080/17439760.2021.1871942>
- Sasse, J., Halmburger, A. ve Baumert, A. (2020). The functions of anger in moral courage. Insights from a behavioral study. *Emotion*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1037/emo0000906>
- Sasse, J., Li, M. ve Baumert, A. (2021). How prosocial is moral courage?. *Current Opinion in Psychology*. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.09.004>
- Saylık, F. Z. (2021). *Ahlaki benlik düzenlemenin, suçluluk ve utancın, ahlaki kimliğin, ahlaki cesaret ve yardım davranışlarına etkileri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Schmitt, M., Gollwitzer, M., Maes, J. ve Arbach, D. (2005). Justice sensitivity. *European Journal of Psychological Assessment*, 21(3), 202-211. <https://doi.org/10.1027/1015-5759.21.3.202>
- Sekerka, L. E. ve Godwin, L. (2010). Strengthening professional moral courage: A balanced approach to ethics training. *Training & Management Development Methods*, 24(5), 63-74.
- Sekerka, L. E., Bagozzi, R. P. ve Charnigo, R. (2009). Facing ethical challenges in the workplace: Conceptualizing and measuring professional moral courage. *Journal of Business Ethics*, 89(4), 565-579. <https://doi.org/10.1007/s10551-008-0017-5>
- Simola, S. (2018). Fostering collective growth and vitality following acts of moral courage: A general system, relational psychodynamic perspective. *Journal of Business Ethics*, 148(1), 169-182. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3014-0>
- Skitka, L. J. (2011). Moral convictions and moral courage: Common denominators of good and evil. M. Mikulincer ve P. R. Shaver (Eds.), *The social psychology of morality: Exploring the causes of good and evil* içinde (s. 349-365). American Psychological Association.
- Skitka, L. J. ve Mullen, E. (2002). Understanding judgments of fairness in a real-world political context: A test of the value protection model of justice reasoning. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(10), 1419-1429. <https://doi.org/10.1177/014616702236873>
- Skitka, L. J., Washburn, A. N. ve Carsel, T. S. (2015). The psychological foundations and consequences of moral conviction. *Current Opinion in Psychology*, 6, 41-44. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.03.025>
- Stürmer, S., Snyder, M. ve Omoto, A. M. (2005). Prosocial emotions and helping: the moderating role of group membership. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 532-546. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.3.532>
- Süssenbach, P., Rees, J. ve Gollwitzer, M. (2019). When the going gets tough, individualizers get going: On the relationship between moral foundations and prosociality. *Personality and Individual Differences*, 136, 122-131. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.01.019>
- Szekeres, H., Halperin, E., Kende, A. ve Saguy, T. (2019). The effect of moral loss and gain mindset on confronting racism. *Journal of Experimental Social Psychology*, 84, 103833. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2019.103833>
- Taraz, Z., Loghmani, L., Abbaszadeh, A., Ahmadi, F., Safavibiat, Z. ve Borhani, F. (2019). The relationship between ethical climate of hospital and moral courage of nursing staff. *Electronic Journal of General Medicine*, 16(2), 1-6. <https://doi.org/10.29333/ejgm/93472>
- Teper, R., Zhong, C. B. ve Inzlicht, M. (2015). How emotions shape moral behavior: Some answers (and questions) for the field of moral psychology. *Social and Personality Psychology Compass*, 9(1), 1-14. <https://doi.org/10.1111/spc3.12154>

- Thomas, E. F., Clark, A. J. ve Pedersen, A. (2020). Teaching bystander action: forming identities that promote opposition to prejudice towards Muslim people. *Social Psychology of Education*, 23, 653-672. <https://doi.org/10.1007/s11218-020-09553-3>
- Thomson, A. L. ve Siegel, J. T. (2013). A moral act, elevation, and prosocial behavior: Moderators of morality. *The Journal of Positive Psychology*, 8(1), 50-64. <https://doi.org/10.1080/17439760.2012.754926>
- TRTHABER (2021, Mart 6). *Güney Kore Türk vatandaşı Rabia Şirin'i konuşuyor*. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/guney-kore-turk-vatandasi-rabia-sirini-konusuyor-562228.html>
- Twenge, J. M., Baumeister, R. F., DeWall, C. N., Ciarocco, N. J. ve Bartels, J. M. (2007). Social exclusion decreases prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92, 56-66. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.92.1.56>
- Yalçındağ, B. (2009). *Relationships between courage, self-construals and other associated variables*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Yılmaz, O. ve Bayrak, F. (2022). Ahlak psikolojisine giriş: temel kavramlar, kuramsal yaklaşımlar ve tartışmalar. *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 27-50. <https://doi.org/10.47613/reflektif.2022.53>
- Yılmaz, O., Harma, M., Bahçekapılı, H. G. ve Cesur, S. (2016). Validation of the Moral Foundations Questionnaire in Turkey and its relation to cultural schemas of individualism and collectivism. *Personality and Individual Differences*, 99, 149-154. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.04.090>
- Yılmaz-Öztürk, Z. (2019). *İş yaşamında cinsel tacizin ortaya çıkarılmasında ve önlenmesinde ahlaki cesaretin rolü* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Zimbardo, P. G. (2007). *The Lucifer effect: Understanding how good people turn evil*. Random House.
- Zimbardo, P. G. (2016, Eylül 1). Creating everyday heroes and understanding the dynamics of time perspective. *Psychology International*. <https://www.apa.org/international/pi/2016/09/generation-heroes>
- Zimbardo, P. G., Breckenridge, J. N. ve Moghaddam, F. M. (2013). "Exclusive" and "Inclusive" visions of heroism and democracy. *Current Psychology*, 32(3), 221-233. <https://doi.org/10.1007/s12144-013-9178-1>